

ПІДТРИМКА ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО НА НІЖИНЩИНІ

Статтю присвячено актуальній проблемі діяльності гетьмана Павла Скоропадського. На підставі документальних матеріалів дається оцінка політики гетьмана в аграрному питанні, національній освіті й культурі та духовній сфері. Акцентується на її підтримці різними верствами населення Ніжинщини.

Ключові слова: Павло Скоропадський, Ніжинщина, «хлібороби», земельне питання, антигетьманський рух, товариство «Просвіта».

Сьогодні дуже важливо прагнути до уникнення крайностей в оцінці діяльності гетьмана П.Скоропадського – від надмірного захоплення до повного неприйняття. Відкинувши нашарування міфів і стереотипів, а часто просто елементарне незнання проблеми, потрібно висвітлити вагомий внесок діяча в державотворення та гідно поцінувати заслуги перед українським народом.

Мета статті – показати, що відбувалося в 1918 р. на Ніжинщині, позицію прихильників і ворогів гетьмана.

Проблемі дослідження особистісного загальнодержавного рівня гетьманату приділялася достатня увага в працях істориків і краєзнавців, як зазначила у своєму виступі на конференції д. і. н., заввідділом УІНП О. Любовець.

Ми поділяємо думку, що потрібно більше уваги приділяти вивченню подій, які відбувалися на найнижчому рівні – у селах та містах країни. Це важливо для того, щоб зрозуміти й усвідомити, що, можливо, з-поміж лідерів Української революції 1917–1921 рр. П. Скоропадський виявив найбільше розуміння справи розбудови держави й, незважаючи на складність ситуації, спробував врятувати країну від більшовизму.

Один із лідерів УДХП В. Липинський не ідеалізував владу П. Скоропадського, бо добре знав «слабкості» цього режиму й критикував його політичні кроки. Але він вважав, що гетьманат 1918 р. був наближений до тієї форми управління, яка стала б бажаною для України, до того ж найкращим шансом установити життєздатну українську державу в революційну добу [10, с. 169].

Важливим є той факт, що успіх справи гетьмана залежав від ситуації на місцях, зокрема, від підтримки селянства, на яку можна було б розраховувати, успішно провівши земельну реформу – фундаментальний чинник суспільних відносин. Нерозв'язаність земельної проблеми визначальним чином відбилася не тільки на долі українського селянства, але й самої революції, стала однією з основних причин падіння гетьманату [15, с. 147].

У проведенні своєї політики гетьман спирався, у першу чергу, на дві «хліборобські» партії (СЗВ і УДХП) [11, с. 299]. Переворот П. Скоропадського вітали на провінційному рівні переважно великі землевласники та середнє (заможне) селянство, які створювали осередки «хліборобських» партій. У цілому ж суспільство зайняло вибігуювальну позицію.

На час приходу П. Скоропадського до влади земля, майно та худоба більшості заможних селян с. Кунашівки Ніжинського повіту була розподілена між бідняками, у тому числі й земля на хуторах навколо Кунашівки (Галагин, Максютин, Цибин). Усього було роздано понад 500 десятин землі, більше 30 голів худоби, багато реманенту, посівний матеріал і будівлі. Це певною мірою покращило становище бідняків.

Весною 1918 р. організовано відбувалася посівна, із піднесенням працювали селяни. У квітні цього ж року було встановлено владу гетьмана за підтримки німецько-австрійських військ. У селі з'явилися «хлібороби». Це були переважно представники заможного селянства: М. Сидоренко (Максюта), І. Рак, П. Москотін і П. Ковтун. Вони взяли участь у київському з'їзді «хліборобів», на якому було обрано гетьмана.

Весною цього ж року дехто з місцевих землевласників почали повертати собі землю та майно разом із посівами [17, с. 201–202].

Відбувалися з'їзди хліборобів Ніжинського повіту, на яких заможне селянство висловлювало свою підтримку політиці гетьмана й стурбованість у зв'язку зі зростанням повстанського руху. За результатами одного зі з'їздів було прийнято резолюцію, у якій пропонувалося оголосити військовий стан та запровадити військово-польові суди; зосередити в повіті значні військові підрозділи для боротьби з повстанцями [3, арк. 85].

Духовенство в цілому підтримувало гетьмана. Так, 29 червня в Чернігові, після служби Божої, відслужено було в соборі урочистий молебень із приводу іменин гетьмана П. Скоропадського. На майдані відбувся парад військ [20, 6 липня]. Проводилися також богослужіння в церквах Ніжинського повіту, під час яких згадувалася Українська Держава й гетьман [20, 31 серпня].

Важливим зрушенням у духовній сфері стало підтримуване гетьманом утворення Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом В. Липківським улітку 1918 р. [1, с. 161].

На особливу увагу в цей час заслуговує функціонування Ніжинського історико-філологічного інституту. У 1918 р. за підтримки гетьмана на базі інституту відкривається державний університет із двома факультетами: історико-філологічним і юридичним. Планувалося відкриття по одному курсу щорічно, так що повний університет мав би бути в 1921/22 навчальному році.

Але за радянської влади цей статус не зберігся – університет було перетворено на інститут народної освіти. [13, с. 437; 14, с. 201; 19, с. 7-8].

Також у м. Ніжині в серпні створено гімназію для дорослих. Міністерством народної освіти було затверджено відкриття в губернії шести мішаних вищих початкових шкіл, у тому числі однієї в Ніжинському повіті. У недалекому майбутньому передбачалося й відкриття другого середньотехнічного училища. Узагалі щодо шкільної освіти тогочасний Ніжин був далеко попереду інших міст губернії [20, 7 вересня].

В освітньому середовищі відбувався бурхливий процес українізації. Проходили з'їзди вчителів, зокрема, у Борзні 9–10 червня відбувся повітовий учительський з'їзд. На ньому промовці наголошували на проблемах щодо проведення районних учительських курсів у м. Ніжині, також і на тому, що нібито народ проти українізації шкіл [20, 15 червня].

У світлі цих подій чернігівська земська газета помістила звернення до вчителів: «Де ж твої сили, учителю, де твоя воля, котра могутнім словом примушувала б жевріти бажану іскру в душі селянина, котра б запалювала душі численної людності й сама згорала, як чудовий факел безмежної любові? Гірко, гірко на душі! Ще гірше, коли є думка, що ця прикрість громадського життя не скоро згине, що ця скалічена русифікацією душа українця не скоро одужає...» [20, 15 червня].

Під час проходження курсів українознавства в Ніжині вчителі Борзнянського, Ніжинського, Козелецького повітів подали заяву, у якій намагалися привернути увагу держави до проблем фінансування освіти: «школа без підручників, без наукового знаряддя та будинків. Будинки валяться й застаються без палива, світла та сторожів. Учителство, яке до цього часу віддавало всі свої сили на користь рідного краю, рідного народу, учителство, що так прагне освіти, знесилене й гине...». На їхню думку, «тільки задоволення потреб шкіл і учителя може забезпечити кращій розвій і міцне будування» [20, 29 червня].

У Ніжині розвивалося театральне мистецтво. Цьому сприяв організований у 1918 р. народний театр. Ф. Проценко, який очолює одну із секцій, запрошує до трупи Марію Заньковецьку, яка на той час проживала в місті. Глядачі мали можливість побачити вистави за участю відомої актриси: «Наталка Полтавка», «Суета». У червні трупа показала також вистави: «Циганка Аза» і «Запорожець за Дунаєм» [18, с. 84–87; 20, 24 серпня].

Із метою розвитку видавничої справи було сплановано відкриття філії книгарні «Друкарь». Проводилася відповідна підготовча робота щодо пошуку приміщення, добору персоналу тощо [20, 10 серпня].

У цей період у місті активно діяло товариство «Просвіта», яке надіслало до голови мирової делегації сенатора С. Шелухіна таку телеграму: «Ніжинська «Просвіта» щиро вітає Вас, як найкращого сина України, і висловлює велику подяку за сміливо піднятий голос на захист рідної державної мови» [20, 4 жовтня].

У червні 1918 р. С. Шелухін очолював делегацію Української Держави на переговорах із урядом більшовицької Росії, результатом

яких стало підписання мирної угоди. Переговори велися українською й російською мовами із залученням перекладачів [16, с.608].

19 вересня цього ж року окружний суд затвердив статут Ніжинського товариства «Просвіта», яке планувало відкрити невдовзі курси українознавства та школу грамоти для дорослих [20, 11 жовтня].

Влада та патріотична громадськість приділяли значну увагу вшануванню пам'яті борців за незалежну Україну, полеглих під Крутами Ніжинського повіту. Протягом 1918 р. у чернігівській земській газеті друкуються статті, присвячені цим подіям, зокрема, за підписами Л. Старицької-Черняхівської «Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами» [20, 23 березня], В. Анського «Шануймо пам'ять героїв» [20, 13 липня] та інших.

Із метою вшанування пам'яті загиблих під Крутами батьківський комітет при 2-й українській Кирило-Мефодіївській гімназії (Київ) розпочав укладання книги. Охочі мали змогу подати біографічні відомості [20, 31 серпня].

Головне управління мистецтва та національної культури запропонувало «ясновельможному гетьману» збудувати на одному з київських майданів пам'ятник борцям, що полягли під Крутами [20, 31 серпня].

Отже, відкриття державного університету з двома факультетами, учительських курсів українізації, гімназії для дорослих, середньотехнічного училища, мішаної вищої початкової школи; розвиток театрального мистецтва та сприяння книгодрукуванню, діяльності «Просвіти» свідчить про взаємодію влади й спільноти на ниві національної культури та освіти.

Із метою забезпечення стабільності й підтримки порядку в державі було створено жорстку систему централізованого місцевого управління. Влада віддавалася губернським і повітовим старостам. Ті фактично ставали представниками гетьмана на місцях із функціями контролю за діяльністю земств і управ. У Ніжинському повіті старостою було призначено М. Висоцького, а помічником А. Гольма. Д. Шепель став головою управи. Функції поліції та жандармерії стала виконувати Державна варта. Уперше за гетьманату було запроваджено народну дружину для підтримки громадського порядку [13, с.299, 124, 129 ; 5, с.657; 20, 13 липня; 20, 24 серпня].

Політика гетьмана під час вирішення аграрного питання спричинила зростання селянських виступів, каталізатором яких стали репресії німецько-австрійських військ щодо місцевого населення та діяльність більшовицької агентури. Ніжинський повіт був центром найбільш активного повстанського руху на Чернігівщині.

Так, уже в травні в Ніжинському повіті були випадки підпалу – помсти землевласникам – учасникам Київського з'їзду [20, 18 травня].

У червні в с. Кунашівці Ніжинського повіту сталися класові сутички між селянами. Заможний селянин М. Сидоренко хотів викликати в село

німецький каральний загін для розправи з біднотою, яка відбирала в нього землі. Але плани селянина були розгадані, і перед тим, як він мав виїхати в Ніжин, його разом із дружиною вбили. Німецькі слідчі, що приїхали в село з собаками для проведення слідства, нічого не знайшли. Це вбивство стримало інших землевласників. Процес перерозподілу землі певною мірою призупинився. Пізніше, уже в 1925–1926 рр., стало відомо, що М. Сидоренка страшили повстанці із загону С. Шумейка [17, с. 201–202].

У с. Кропивному Ніжинського повіту в ніч із 24 на 25 червня (ст. стилю) озброєна банда оточила будинок священника С. Калити й шукала його, щоб убити начебто за згадування Української Держави та її гетьмана під час проведення богослужіння. Священнику вдалося втекти, і бандити тільки пограбували його майно: забрали одяг, гроші та білизну [20, 31 серпня].

У липні в с. Носівці було здійснено напад повстанців на варту: убито бомбами начальника варти С. Соколова та 9 вартових [20, 27 липня].

На початку серпня, за вказівкою з Москви, М. Кропив'янський організував повстання й спробував захопити Ніжин із метою подальшого наступу на Київ. Але владі вдалося за рахунок переваги у військах завдати поразки повстанцям [6, с. 9].

За свідченнями чотирнадцятирічного учасника бою Н. Козловського, ніжинські гімназисти також брали участь у переможному бою над більшовиками [8].

Як повідомлялося в чернігівській земській газеті: «Із достовірних джерел нам передають такі новини про жахи, що мали місце в Ніжинському повіті у зв'язку з повстанським рухом:

1. Повстанським рухом селян Ніжинського повіту керував житель с. Володькова Дівиця [нині с. Червоні Партизани Носівського району – авт.] син козака підполковник Кропив'янський.

2. Під час нападу повстанців на м. Ніжин загинуло два німці, четверо повстанців, декілька випадкових осіб, які знаходилися під час нападу на вокзалі.

3. У м. Ніжині розстріляно німцями 12 чоловік повстанців.

4. Повстанцями закопано в землю живими 8 чоловік заможних селян с. Дроздівки.

5. С. Мильники [нині с. Григорівка Ніжинського району – авт.] спалено у зв'язку з, як кажуть, небажанням жителів цього села примкнути до них» [20, 24 серпня].

Також у с. Заньках Ніжинського повіту було ліквідовано місцевою вартою одного з ватажків повстанського руху С. Шафрая [20, 25 жовтня].

Після закінчення громадянської війни почалася помста переможців над переможеними.

В. Ємельянов у статті «Губернський староста» зазначає, що вже в 1921 р. більшовики розпочали репресії проти відомих гетьманців.

Було заарештовано колишнього Ніжинського, а потім і Чернігівського губерньського старосту М. Висоцького (1870 – 1921 рр.) – відомого земського діяча. Перебуваючи на посаді, він прагнув допомагати селянам, навіть врятував життя більшовиків у Крутах і Чернігові, але це не вберегло його від більшовицького покарання як класового ворога [5, с. 657–661].

В іншій статті В.Ємельянова «Помста» зазначається, що в тому ж році урядом УРСР було видано Закон «Про амністію робітникам і селянам, які служили у ворожих арміях і знаходяться за кордоном», згідно з яким дарувалася цілковита особиста амністія всім, хто брав участь у громадянській війні як рядовий у лавах армії Скоропадського, Петлюри й Денікіна проти більшовиків.

Без сумніву, цей Закон зустріли з полегшенням тисячі українських сімей. Колишні противники радянської влади почали виходити з підпілля й повертатися на батьківщину. Але так продовжувалося недовго, і вже в другій половині 20-х р. на Ніжинщині, як і по всій Україні, відбувалися репресії.

Відбувалися судові процеси над колишніми гетьманцями або «хліборобами», як їх звали в народі. Багато з них було розстріляно за вироками революційних трибуналів та ув'язнено в концтаборах. [7, с.107-115]

Не обійшли репресії й одного з відомих керівників більшовицького повстання в 1918 р. М. Кропив'янського. У 1938 р. він був заарештований у «справі червоних партизанів» і отримав 5 років таборів. [6, с.15].

Варто відзначити, що замовчування або ярлик «реакціонера» й «німецької маріонетки» (котрою був гетьман для уенерівських та більшовицьких діячів, радянських авторів) у сучасній Україні зміщується в позитивну сторону, інколи схильну до апологетики ставлення значної частини українців перш за все завдяки успішній популяризації постаті П. Скоропадського істориками та публіцистами. Цьому сприяла діяльність в еміграції руху гетьманців-державників. Ставлення влади незалежної України до особи гетьмана П. Скоропадського стримане: на відміну від діячів УНР, він не став об'єктом офіційного культу [4, с. 320].

На сьогодні ніщо не заважає громадськості гідно, як це робить на Ніжинщині Благодійний фонд «Ніжен» і товариство «Просвіта», ушановувати гетьмана як одного із визначних діячів національного державотворення.

У рамках проекту «Шануймо Великих Українців!» ці організації розмістили у Ніжині білборд з нагоди 140-річчя від дня народження Павла Петровича Скоропадського.

На батьківщині гетьмана, поблизу Тростянця й Качанівки (Чернігівщина), керівник осередку зеленого туризму «Соколиний хутір» М. Череп також активно популяризує гетьмана П. Скоропадського. Цей осередок свого часу відвідувала донька гетьмана Олена Отт-Скоропадська з чоловіком.

Слушною є пропозиція Т. Шкурка про перейменування однієї з вулиць міста на честь гетьмана П.Скоропадського [21]. Адже йдучи шляхом створення «місць пам'яті», ми відроджуємо нашу національну пам'ять, що дуже важливо для майбутніх поколінь.

Отже, незважаючи на значні здобутки в багатьох галузях, гетьману не вдалося вирішити земельне питання, що стало основним чинником падіння гетьманату. Але найнебезпечнішим стало те, що зародилася зневіра в саму ідею української держави. І в цьому була безпосередня провина лідерів УЦР і гетьманату. Бо ця зневіра стала причиною поразки збройної боротьби 1917–1921 рр.

Український селянин уже не вірив у самостійну Україну. [22, с.517] Верх взяла демагогія й популізм облудних більшовицьких гасел, які спрацьовували однаково як в українському, так і російському середовищі. [9, с. 238].

Подібна ситуація відбувається й сьогодні, на XXII році незалежності.

Промовисто описує той період український поет С. Черкасенко у вірші «Гетьман»:

...Я кликав вас під булаву,
Щоб оповити давню славу,
Щоб на руїнах вже нову
Створити власную Державу.
Ви з химери бунт зняли,
Ви занехали путь єдину,
І що ж натомість здобули? –
Неволю, голод та руїну!!! [2, с. 20–21].

Як писав С. Маланюк, «Гетьман Павло Скоропадський під багатьма оглядами стояв неспівмірно вище від більшості лідерів Центральної Ради, але й він був сином доби і ровесником покоління. Якщо не комплекс малоросійства, то напевно «комплекс Гоголя» – тяжів над ним. Павло Скоропадський залишив нам класичний приклад українського політичного гамлетизму, який, до речі, тісно зв'язаний з традиційним малоросіянством. І в цім була трагедія і Батьківщини, і її нещасливого сина, який на чужині залишився їй вірним аж до смерті» [12, с. 224].

Список використаних джерел

1. Бойко О. Історія України / Бойко. – Київ, 1997. – 656 с.
2. Вінцковський Т. Політичні діячі України: 1917–2004 /т. Вінцковський. – Харків, 2005.– 112 с.
3. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 979
4. Журавльов Д. Хто є Хто в українській історії / Д. Журавльов. – Харків, 2011. – 416 с.
5. Ємельянов В. Губернський староста/Реабілітовані історією (у 27-ми томах). Книга I. // Тронько П., Реєнт О., Кокін С., та ін. – Чернігів, 2008. – 798 с.

6. Смелянов В. Нотатки про Ніжинське повстання червоних партизанів: передісторія, історія, доля учасників /В. Смелянов // Ніжинська старовина. – Ніжин, 2008.– Випуск 6 (9).– 196 с.

7. Смелянов В. Помста. /В. Смелянов // Сіверянський літопис. – 1998 . – Випуск 2. – Чернігів, 1998. – 120 с.

8. Качуровський І. Невеличке виправлення, або розповідь очевидця антигетьманського повстання в Ніжині /І. Качуровський // Нова Просвіта .– 2003.– 10 травня. – №18.

9. Кульчицький С. Вибір шляху для України. Україна Incoqnitа /с. Кульчицький – Київ, 2005. – 400 с.

10. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/ Лисяк-Рудницький. – Київ, 1994.– 554 с.

11. Любовець О. Українські партії революційної доби 1917 – 1920 рр.: нариси історії та програмні документи / О. Любовець. – Київ, 2012. – 612 с.

12. Маланюк Є. Книга спостережень/ Маланюк. – Київ, 1995. – 430 с.

13. Мироненко О. Українське державотворення: Словник-довідник/ О. Мироненко – Київ, 1997. – 560 с.

14. Моціяк П. Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів / П. Моціяк. - Ніжин, 2011. – 312 с.

15. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Пиріг. – Київ, 2011. – 336 с.

16. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Том II./ Полонська-Василенко. – Київ, 1993.– 640 с.

17. Рукописний збірник матеріалів із історії сіл Ніжинщини. – Ніжин, 1964. – 268 с.

18. Самойленко Г. Театри і актори Північного Лівобережжя України / Г. Самойленко. – Ніжин, 2010. – 190 с.

19. Самойленко Г. Відкриття університету на Чернігівщині: з історії проблеми / Г. Самойленко. - Ніжин, 2011.

20. Черниговская земская газета. – 1918.

21. Шкурко Т. Шануймо гетьмана / Т. Шкурко. Нова Просвіта. – 2003. – 26 квітня. – № 17.

22. Штепа П. Українець і Москвин / П. Штепа. – Дрогобич, 2010.– 688 с.

Шкурко Н.П., Науменко Н.Н., Емельянов В.Н. Поддержка гетмана Павла Скоропадского на Нежинщине.

Статья посвящена актуальной проблеме деятельности гетмана Павла Скоропадского. На основании документальных материалов дается оценка политики гетмана в аграрном вопросе, национальном образовании, культуре и духовной сфере. Акцентируется внимание на ее поддержке различными слоями населения Нежинщины.

Ключевые слова: Павел Скоропадский, Нежинщина, «хлеборобы», земельный вопрос, антигетманское движение, общество «Просвіта».

M.P. Shkurko, M.M. Naumenko, V.M. Yemelianov. Support of hetman Skoropadsky in Nizhyn region

The article is devoted to the topical problem of hetman Skoropadsky activity. On the ground of documentary materials the assessment of the hetman's policy in agrarian sphere, national education and culture and mental sphere is given. The emphasis is made on its support by different population strata of Nizhyn region.

Keywords: *P. Skoropadsky, Nizhyn region, «khlіboroby» (grain growers), agrarian question, antihetman movement, association «Prosvita».*